

FILOZOFICKÉ PROBLÉMY OSOBNOSTI V DIELE LADISLAVA SZÁNTÓA

DALIMÍR HAJKO, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

HAJKO, D.: Philosophical Problems of Personality in Ladislav Szántó's Work. *Filozofia* 34, 1979, No 3, p. 267—273

The Slovak philosophical community commemorates this year the anniversary of the death of the eminent Slovak Marxist philosopher, propagator of the ideas of Marxism-Leninism, organizer of Slovak philosophical and scientific life Ladislav Szántó [1894—1974].

The relevant range of questions that Ladislav Szántó analyzed namely in the inter-war period in the magazine DAV, and to which he often returned till the end of his extraordinarily fruitful life, e. g. in connection with the questions of spreading the scientific world outlook, was represented by the questions of pedagogics and psychology. Ladislav Szántó comprehended these questions in close connection with the philosophical theory of personality, with the problems of Marxist-Leninist conception of the relation of individual and society, and with the problems of the Marxist-Leninist theory of man.

Szántó's approach to philosophical problems of personality of man was determined by his effort to understand man as a dialectical unity of socially conditioned qualities and individual (intellectual, volitional and emotional) qualities.

Tohto roku si pripomína slovenská filozofická obec piate výročie úmrtia významného slovenského marxistického filozofa, ideológa, propagátora myšlienok marxizmu-leninizmu, organizátora slovenského filozofického a vedeckého života Ladislava Szántóa (1894—1974).

Vedecká činnosť akademika Ladislava Szántóa sa rozvíjala vo viacerých oblastiach: okrem otázok dialektického a historického materializmu skúmal problémy marxistickej teórie poznania, otázky dejín filozofie, filozofie prírodných vied, problémy dialektiky a metodológie. V rámci svojej širokej orientácie sa zaoberal aj problematikou politickej ekonomie, etiky, estetiky, vedeckého komunizmu.

Nezanedbateľný okruh otázok, ktoré Ladislav Szántó rozoberal najmä v medzivojnovom období v časopisoch DAV, *Tvorba* a v *Ročenke slovenskej chudoby*, no ku ktorým sa až do konca svojho mimoriadne plodného života často vracal — napr. v súvislosti s otázkami šírenia vedeckého svetonázoru — tvorili otázky pedagogiky a psychológie. Tieto otázky L. Szántó chápal v úzkom spojení s filozofickou teóriou osobnosti, s problematikou marxisticko-leninského chápania vzťahu individua a spoločnosti a s problematikou marxisticko-leninskej teórie človeka.

Hoci v tomto príspevku sa chceme venovať predovšetkým medzivojnovovej tvorbe L. Szántóa, nemôžeme nespomenúť článok *Marx — objaviteľ človeka*, ktorý Ladislav Szántó uverejnil r. 1946 na pokračovanie

v denníku Pravda. V tomto článku načrtnol hlavné zásady marxistického chápania uvedených problémov. Vychádzal z Leninovho názoru, že starí materialisti chápali podstatu človeka abstraktne a nie ako súhrn istých konkrétno-historických spoločenských vzťahov. Skutočnosť, že predmarxovskí filozofi neuplatnili dôsledne a všestranne vývinové hľadiská, viedla k tomu, že vysvetľovali svet vtedy, keď mali usilovať o jeho zmenu. Necháпали teda — zdôrazňuje Szántó v uvedenom článku — význam revolučnej praktickej činnosti. Až „Marx prekonal a zdokonalil starý materializmus tým, že ho urobil vývinovým, historickým“. (1) Szántó poznamenáva, že sa tak mohlo stať preto, lebo Marx neobmedzil svoj materialistický prístup k javom iba na oblasť prírody, ale „rozšíril ho aj na ríšu ľudského spoločenstva, na dejiny ľudstva. Do Marxa bol v tejto ríši samovládcom idealizmus.“ (2)

Szántóov prístup k filozofickým problémom osobnosti, teórie človeka a vzťahu jednotlivca a spoločnosti bol determinovaný úsilím chápať človeka ako dialektickú jednotu spoločensky podmienených kvalít a individuálnych (intelektuálnych, vôľových a emocionálnych) vlastností. Vzhľadom na to, že svoje práce — v ktorých si vždy kládol za cieľ nielen rozvíjať vlastnú filozofickú problematiku, ale najmä popularizovať výsledky marxisticko-leninskej filozofie — písal väčšinou ako kritické polemiky s nemarxistickými prístupmi k vytýčenej problematike, najmä s psychoanalytickým chápaním človeka, s fašistickými tendenciami vo výchove atď., musel neraz vysvetľovať základné marxistické východiská a prístupy k problémom postavenia človeka v prírode a spoločnosti. Vychádzal pritom z tézy, že človek si musí „v zápase s prírodou vyrábať svoj život. V tomto pracovnom procese pozmeňuje prírodu, vytvára si techniku a kultúru a súčasne aj vzťahy ľudí. Táto ľudská práca je tým rozhodujúcim činiteľom, následkom ktorého sa ľudská spoločnosť vyvíja.“ (2)

V článku *Marx — objaviteľ človeka* Ladislav Szántó vychádza z Marxových vedeckých princípov skúmania histórie. Prichádza k záveru, že „v kapitalizme trieda proletariátu predstavovala ten typ človeka, ktorý sa najaktívnejšie staval proti prírode, ktorého objektívne podmienky výroby materiálneho a z toho vyplývajúceho ideového života predurčujú na historickú úlohu prekonateľa kapitalizmu — nuž preto našiel proletariát v marxizme svoju ideológiu a marxizmus v proletariáte svojho uskutočňovateľa“. (2) V spoločnosti, ktorá je založená na súkromnom vlastníctve výrobných prostriedkov, nedochádza a nemôže dôjsť k realizácii tejto základnej kvality človeka, pretože kapitalizmus deformuje a potláča rozvoj osobnosti. V uvedenom článku Ladislav Szántó zdôraznil všeobecné podmienky toho, ako si ľudia môžu sami vytvárať svoje dejiny a čo určuje ich praktické konanie.

Článok *Marx — objaviteľ človeka* napísal L. Szántó na margo vydania

slovenského prekladu Leninovho spisu *Karol Marx*. Možno ho v istom zmysle považovať za stručné a zásadné vyjadrenie tých základných princípov filozofického skúmania problému človeka a spoločnosti, ktoré Szántó aplikoval vo svojich medzivojnových prácach v rámci reagovania na jednotlivé konkrétne problémy.

Problémy, ktoré majú vzťah k marxistickej teórii osobnosti a ktoré Ladislav Szántó rozpracúval v medzivojnovom období, možno rozdeliť do dvoch hlavných skupín. Prvú skupinu tvoria otázky rozvoja osobnosti v podmienkach kapitalistického spoločenského zriadenia, s osobitným zreteľom na vzťah *človek—technika*. Szántó skúma, či a do akej miery má veda a technika v kapitalizme humanizačnú tendenciu. Z tohto aspektu sa zaoberá vývinom výrobných síl v kapitalistických pomeroch, skúma, „ako sa výrobné sily *reprodukujú* — a na nich aj celý spoločenský život — v tých rámcach, základom ktorých je *súkromné vlastníctvo* výrobných síl [techniky a pracovnej sily]“. (3, s. 35)

Dôsledky vývinu výrobných síl v kapitalizme vidí Szántó aj v tom, že technika slúži v kapitalizme potláčaniu rozvoja ľudskej osobnosti. Ak v minulosti bolo záujmom buržoázie, aby disponovala čím väčším množstvom strojov, technikou umožňujúcou čím väčšiu produktivitu práce, neskôr — píše L. Szántó — sa „jasne ukazovala potreba *nového*, od kapitalistického *vyššieho a dokonalejšieho* typu využitia techniky. Keďže teda hrozila *premena kvantitty na kvalitu*, premena kapitalistického spôsobu využitia techniky na *proletársky* spôsob, buržoázia obrátila svoju pozornosť na *kvalitatívnu* stránku vývoja techniky. A dôsledok? Nastal rýchly rozmach vysoko zmechanizovanej, úplne *automatizovanej* techniky, na vrchole s vyrábaním *neosobného, mechanického automatu — človeka!*“ (3, s. 36) Tento spôsob uplatňovania technických výdobytkov v kapitalizme je podľa Szántóa nehumánny a logicky vedie k tomu, že spôsob, akým sa v týchto podmienkach uplatňuje veda a technika pri organizovaní priebehu výrobného procesu, negatívnym spôsobom zasahuje aj pracovnú silu, t. j. človeka. „Pracovná sila ... *nie je* majetkom buržoázie“, píše Szántó. „Prečo by sa teda snažila šetriť ju? Prečo by sa snažila racionálne ju využívať? Hmotné, ziskuchtivé dôvody pre to nemá. Veď proletárov je na svete ohromný prebytok. Človek je lacný tovar.“ (3, s. 38)

Szántóov prínos k propagácii a popularizácii marxistického chápania človeka však nespočíval iba v konštatovaní všeobecných faktov. Aby dokázal, že technické vymoženosti, ktoré sú v podmienkach kapitalizmu brzdu rozvoja ľudskej osobnosti, môžu sa zmeniť na svoj dialektický protiklad, charakterizuje v duchu známej Marxovej definície ľudskú prácu ako predovšetkým vyrábanie prostriedkov práce. Zdôrazňuje, že technika, vytvorený nástroj je už „*premenením prírody*, je už jej podrobením a teda začiatkom *panstva živej bytosti nad prírodou*“. (4, s. 67)

V náväznosti na myšlienku, že ľudská práca je predovšetkým činnosť, v priebehu ktorej vznikajú prostriedky [technika], formuluje Szántó

svoje názory na človeka ako dialektickú jednotu individuálneho a spoločenského. Lebo ak ľudská práca mohla vytvoriť zo živočícha človeka, nevytvorila ho ako jednotlivca: „Osamelý človek nikdy neexistoval. Človek je naskrze *spoločenskou* bytosťou.“ (4, s. 68) Ďalej Szántó poukazuje na to, že „technika, t. j. človekom pozmenená príroda nie je už sú súčasťou prírody, ale stala sa už začiatkom ľudskej spoločnosti. S uvedenou zmenou nadobudla teda vyššiu kvalitu. Nie je prírodnou silou, ale spoločenskou, totiž výrobnou silou. K ľudskej *živej* pracovnej sile pristupuje teraz sila prírody v podobe techniky a tvorí sa dialektická jednotu výrobných síl.“ (4, s. 68)

Szántóov prínos pri vytyčovaní a riešení týchto problémov spočíval najmä v tom, že bol prvým marxistickým teoretikom na Slovensku, ktorý upozornil na dôležitosť riešenia otázky vzťahu človek—technika. Upozornil na potrebu chápať tento vzťah v nedeliteľnej súvislosti s potrebou všestranného rozvoja osobnosti človeka. Poukázal na deformovaný vzťah človeka k technike v rámci kapitalistického spoločenského systému a tvrdil, že jedine likvidácia kapitalizmu a vytvorenie nového, vyššieho typu spoločenského zriadenia povedie k všestrannému rozvoju osobnosti a zároveň aj k skutočne humánnemu riešeniu vzťahu človeka k technike.

K všetkým týmto problémom Ladislav Szántó zaujal dôsledne marxistické stanovisko. Neriešil ich síce v celej šírke, ani si takéto cieľ nekládol. Zmyslom jeho úsilia bolo upozorniť na jednej strane na možnosti a perspektívy marxistického riešenia uvedených problémov, na druhej strane na medzery, nedostatky i priamo na škodlivosť iných, nemarxistických prístupov.

Priekopnícky charakter Szántóových článkov, ktoré sa dotýkajú niektorých otázok formovania osobnosti v podmienkach prudkého rozvoja techniky v období imperialistického kapitalizmu, spočíval okrem iného aj v tom, že sa neobmedzil na všeobecné konštatovanie kapitalistického zracionalizovania pracovného procesu, ale že dokázal v tejto súvislosti pochopiť konkrétne úlohy politického boja proletariátu. Poukazoval napr. na to, že proces vývinu techniky v spoločenských podmienkach kapitalizmu“ vedie nevyhnutne k tomu, že stále väčšiu časť výrobných procesov môže vykonávať *nekvalifikovaná* pracovná sila... V Amerike sa už aj konať zjazd priemyselníkov, kde sa vedecky (pravda, kapitalisticko-vedecky!) dokazovala možnosť zamestnávania duševne menejcenných ľudí vo výrobnom procese, lebo vraj to dnešný stav techniky umožňuje a zlý stav kapitalizmu priamo vyžaduje!“ (4, s. 70)

Svetonázor proletariátu a jeho základ — marxisticko-leninská filozofia — mal podľa Szántóa obsahovať také ideové zásady boja proti tomuto stavu spoločnosti, ktoré by viedli k formovaniu novej ľudskej osobnosti, harmonicky spájajúcej v sebe fyzické, duchovné i mravné kvality.

Ladislav Szántó nevenoval síce nijakú svoju prácu výlučne len filozofickým problémom osobnosti. Odpovede na niektoré otázky, ktoré sa dotýkajú týchto problémov, sa nachádzajú — okrem už uvedených prác — najmä v jeho článkoch o psychoanalýze, behavioristickej psychológii a o tzv. racionalizovanej výchove. V týchto prácach Szántó potvrdil, že osobnosť síce chápe ako človeka v neopakovateľnej jednote svojich intelektuálnych, vôľových a emocionálnych kvalít a schopností, no vždy dôsledne pripomína aj neopakovateľnosť spoločenských vzťahov, uprostred ktorých sa individuum nachádza a ktoré ho mnohostranne determinujú.

V tomto kontexte Szántó rieši aj druhý okruh otázok, ktoré sa týkajú filozofickej problematiky človeka a marxistickej teórie osobnosti. Ide o otázky vymedzené vzťahom biologického a sociálneho v človeku. V článku *Marxisticky o psychoanalýze*, ktorý Szántó uverejnil r. 1930 v Tvorbe, rozoberá stručne najpodstatnejšie stránky marxistickej kritiky psychoanalýzy ako učenia o psychike individua. Tvrdí, že „hoci sa zakladateľom učenia psychoanalýzy podarilo pomocou inštinktívne použitej materialisticko-dialektickej metódy adekvátne zobrazit' objektívnu dialektiku niektorých partikulárnych psychických procesov, predsa len všeobecné náhľady psychoanalytikov na prirodzenosť individua nezodpovedajú ani dialektike ani materializmu a teda ani skutočnosti“. (5. s. 45) L. Szántó správne vystihol, že psychoanalýza jednostranne „biologizuje ľudskú osobnosť“ a nevšima si dostatočne „sociálne zložky“ osobnosti, preceňuje biologické na úkor sociálneho. „Psychoanalýza zabúda na skutočnosť, že človek je nielen spoločenskou bytosťou, ale pritom aj takou bytosťou, ktorá sa len v rámci spoločenstva individualizuje (Marx). Individuum je teda len čiastkou určitým spôsobom skonštruovaného spoločenského celku. Psychoanalýza nedokázala objaviť fakt, že ak je to tak, musia zákony tohto celku prenikať psychofyziologickým aparátom individua, pretvárajúc jeho prirodzené vlastnosti a prekonávajúc ich.“ (5, s. 45)

L. Szántó citlivo vystihol aj to, že individuálna psychika každého jednotlivca sa v konkrétnej spoločensko-historickej situácii priraduje v konečnom dôsledku vždy k istej triednej psychike. Individuálnu psychiku nemožno teda dokonale preskúmať bez toho, aby sme skúmali aj príslušnú triednu psychiku. „Okolnosť“, píše Szántó, „že individuálno-psychologický moment je z metodického hľadiska druhoradý v procesoch sociálno-psychologického poriadku (o ktorých je zase známe, že sú podrobené ešte mocnejším silám historického vývoja, t. j. ekonomickým silám), ukazuje, ako nesprávne vidí psychoanalýza »hybné páky« individuálnej psychiky v pohlavnom púde.“ (5, s. 45—46)

Súvislosti medzi biologickými a sociálnymi stránkami ľudskej osobnosti sa dotýka aj Szántóov článok *Ako myslí dieťa*, ktorý vyšiel v Dave roku 1927. Szántó v ňom brojí proti tzv. psychológii a uplatňuje názor, že „k poznaniu detskej duše nestačí skúmať a opisovať iba jeho psy-

chické mohutnosti, ale i *sociálne a biologické predpoklady* života dieťaťa vôbec a duševného života zvlášť“. (6, s. 45)

Vzťah sociálneho a biologického Szántó premieta do roviny otázok vzťahu individua a kolektívu, jednotlivca a spoločnosti. Kritizuje v tejto súvislosti nielen individualistické, ale aj totalitné sociálfašistické prístupy k formovaniu plnohodnotnej, harmonickej osobnosti. Za filozofické vyjadrenie „tendencií malomeštiactva v tom nanajvýš zmechanizovanom diele sveta, v Amerike, dnes, v dobe komanda finančného kapitálu“ (7, s. 90) považoval Szántó inštrumentalizmus amerického filozofa Jamesa Deweya. Zdôrazňuje, že inštrumentalistické chápanie osobnosti je v konečnom dôsledku namierené proti vytvoreniu harmonického individua, pretože na filozofickej rovine zdôvodňuje tie úsilia, ktorých nositelia chcú úlohu človeka zredukovať „na úlohu nástroja, inštrumentu, na koliesko ohromného mechanizmu“. (7, s. 90)

Inštrumentalizmus Jamesa Deweya má síce výraznú črtu, pretože „vysoko zmechanizované prostredie existencie amerického malomeštiactva mu dáva silnejšie ako inokedy pociťovať aj závislosť individua od kolektívu“ (7, s. 90), no chápe túto závislosť mechanicky, nevidí potrebu poukázať na vzájomnosť dialektického vzťahu. „Prirodzene“, píše Szántó, „je to prúd vedúci k fašistickej sociéte.“ (7, s. 92) A v pozitívnom rozpracovaní opačného stanoviska, ktoré by bolo schopné vypátrať reálne predpoklady sociálneho pokroku, vidí Szántó hlavný cieľ, zmysel a poslanie marxistickej teórie osobnosti. Obidva okruhy problémov, ktoré sa v súvislosti s marxisticko-leninskou teóriou osobnosti objavujú v Szántových statiach — problematika vzťahu biologického a sociálneho, človeka a techniky — rieši Ladislav Szántó v duchu triedneho chápania spoločenského vývinu. Zo všetkých jeho prác, ktoré sa zaoberajú týmito problémami, vyplýva, že jedine zrušenie kapitalistického spoločenského zriadenia a jeho nahradenie novým, spravodlivejším zriadením, umožní dosiahnuť stav, v ktorom sa uskutočnenie ideálu harmonickej ľudskej osobnosti stane skutočnosťou.

LITERATÚRA

1. SZÁNTÓ, L.: Marx — objaviteľ človeka I. Pravda 19. 1. 1946.
2. SZÁNTÓ, L.: Marx — objaviteľ človeka II. Pravda 24. 1. 1946.
3. SZÁNTÓ, L.: Proces vyhubenia ľudstva. Ročenka Slovenskej chudoby 1930. In: Vybrané state, Bratislava 1958.
4. SZÁNTÓ, L.: Účasť techniky na stvorení, zotročení a oslobodení človeka. Ročenka Slovenskej chudoby 1931. In: Vybrané state, Bratislava 1958.
5. SZÁNTÓ, L.: Marxisticky o psychoanalýze. Tvorba 1930, č. 5. In: Vybrané state, Bratislava 1958.
6. SZÁNTÓ, L.: [pod pseudonymom Ladislav Ormis]: Ako myslí dieťa. DAV, roč. III, č. 3.
7. SZÁNTÓ, L.: Fašistická racionalizácia výchovy. Tvorba 20—22/1931, In: Vybrané state, Bratislava 1958.

Далимир Гайко

В этом году словацкая философская общественность припоминает годовщину смерти крупного словацкого марксистского философа, идеолога, пропагандиста идей марксизма-ленинизма, организатора словацкой философской и научной жизни Ладислава Санто (1894—1974).

Видное место в творчестве Ладислава Санто занимали вопросы педагогики и психологии, которые он рассматривал главным образом в период между войнами в журнале „ДАВ“, но к которым он часто возвращался вплоть до конца своей исключительно плодотворной жизни, например, в связи с вопросами распространения научного мировоззрения. Л. Санто понимал эти вопросы в тесной взаимосвязи с философской теорией личности, с проблематикой марксистско-ленинского понимания взаимоотношения индивида и общества и с проблематикой марксистско-ленинской теории человека.

Подход Л. Санто к философским проблемам личности человека был детерминирован стремлением понимать человека как диалектическое единство общественно обусловленных качеств и индивидуальных (интеллектуальных, волевых и эмоциональных) свойств.

PHILOSOPHISCHE PROBLEME DER PERSÖNLICHKEIT IM WERK LADISLAV SZÁNTÓ'S

Dalimír Hajko

Die slowakische philosophische Gemeinschaft gedenkt in diesem Jahr der fünften Wiederkehr des Todestages eines bedeutenden slowakischen Philosophen, Ideologen, Verbreiter der Gedanken des Marxismus-Leninismus, Organisators des slowakischen philosophischen und wissenschaftlichen Lebens, des Todestages Ladislav Szántó's (1894—1974).

Probleme der Pädagogik und Psychologie gehören auch in einem bemerkenswerten Ausmass zum Fragenkomplex, die Ladislav Szántó in der Zwischenkriegszeit in der Zeitschrift DAV untersuchte und zu denen er im Laufe seines äusserst fruchtbaren Lebens öfters zurückkehrte, z. B. im Zusammenhang mit Problemen der Verbreitung der wissenschaftlichen Weltanschauung. Alle diese Fragen begriff Ladislav Szántó im engen Zusammenhang mit der philosophischen Theorie der Persönlichkeit, mit der Problematik der marxistisch-leninistischen Auffassung des Verhältnisses zwischen Individuum und Gesellschaft und der Problematik der marxistisch-leninistischen Theorie vom Menschen.

Szántó's Zutritt zu den philosophischen Problemen der Persönlichkeit wurde bestimmt durch sein Bemühen, den Menschen als dialektische Einheit gesellschaftlich bedingter Qualitäten und individueller (intellektueller, willenshafter und emotioneller) Eigenschaften zu begreifen.